

У загальноосвітніх закладах реформи фактично лише починаються і новий закон "Про освіту" 2017 р. має їх активізувати, попри свою проблематичність і неоднозначність оцінок та сприйняття [1].

У вищій же школі зміни відбуваються набагато швидше. Тож в даній статті проаналізуємо основні тенденції і пріоритети таких змін в системі вищої освіти в Україні.

Поглянемо на тенденцію забезпечення рівного доступу до вищої освіти та з'ясуємо її зв'язок з якістю освіти і з відповідністю потребам ринку праці.

Передумовою рівного доступу, передусім, є фізична та фінансова доступність навчання та перебування студентів у вишах. За цими критеріями ми можемо говорити про наявність дуже розгалуженої системи вищих навчальних закладів, яка набагато переважає кількісні показники аналогічних за чисельністю населення розвинених країн, іноді в десятки разів. Але кількість не означає якість. Цілий ряд існуючих вишів не мають належної кадрової і матеріальної бази для навчання, тому контроль за якістю навчання має бути більш пріоритетним, ніж проста фізична доступність. Негативним наслідком зростання ступеня масовості вищої освіти є знецінення, інфляція отримуваних кваліфікацій. На сьогодні майже 80% випускників шкіл йдуть до вишів. Але чим більше людей мають дипломи про вищу освіту, тим гострішою є конкуренція за робочі місця, для зайняття яких потрібен такий диплом. Відсутність зростання і навпаки скорочення кількості робочих місць веде до подальшого збільшення вимог щодо освітніх кваліфікацій. Натомість, головною вимогою, що пред'являється до вишу, стає саме якість навчання в ньому, відповідність набутих знань і навичок сучасним потребам ринку праці.

В свою чергу, існування великої чисельності вищих навчальних закладів потребує чималих фінансових витрат на підтримку належного рівня їх функціонування. А фінансові можливості держави обмежені, особливо в умовах економічної кризи, гібридної війни тощо. Аналогічна і ситуація щодо платоспроможності населення, його здатності вкладати необхідні кошти у власну освіту чи освіту своїх дітей. Тож реальна фінансова база існуючої системи вищої освіти є недостатньою, щоб реалізовувати сучасні освітні проекти у всіх без виключення діючих вищих навчальних закладах.

Це позначається на низьких рейтингах вступу до цілого ряду освітніх закладів. Йдеться, передусім, про зменшення кількості вступників, а в ряді вишів спостерігається взагалі їх повна відсутність в певні

періоди. Вельми тривожним симптомом є також низькі показники балів ЗНО абітурієнтів. Це свідчить про потребу оптимізації системи вищих навчальних закладів з метою створення потужних науково-навчальних центрів, які забезпечать високий рівень якості підготовки кадрів, відповідно до сучасних вимог та стандартів освіти.

Уваги потребують і питання підготовки молоді в процесі її соціалізації. Адже важливою складовою навчального процесу є універсально об'єктивне визначення відповідності абітурієнта рівню та вимогам програми в обраному ним вищі. Тому головними умовами мають бути: усвідомлений вибір абітурієнтом вищу/напряму освіти на підставі самоосмислення своїх інтересів, мотивації, самооцінки знань та здібностей; усунення кланово-корпоративних традицій в освіті, її осучаснення в аспекті впровадження іновачій і пов'язаність з практикою.

На жаль, нерідко відбувається фактична підміна розуміння важливості якісної освітньої підготовки, передусім, необхідної для розвитку суспільства, сприйняттям вищої освіти як невід'ємного атрибута соціального статусу.

Значна кількість батьків і абітурієнтів наділяє вищу освіту абстрактною соціальною цінністю, сприяючи зростанню її масовості, завищуючи очікування щодо її результатів. Високі соціальні очікування посилюють тенденцію до інфляції. Вища освіта перетворюється з переваги на стандарт, що має не лише позитивний, але й негативний характер: не наявність вищої освіти дає певну перевагу, а натомість суттєвим недоліком стає її відсутність. У громадській думці виникає уявлення про критичну необхідність набуття вищої освіти, не обов'язково втіленого у певні знання і навички, але обов'язково формально підтвердженого дипломом «встановленого зразка», або навіть їх цілою колекцією, без супроводу реальними якісними знаннями. Вища освіта чи науковий ступінь стають модним атрибутом соціального статусу, зростає вага символічного (на відміну від реального – конкретних знань, умінь і навичок) компонента.

Не меншу роль ніж рівень готовності абітурієнта вчитись відіграє і вміння навчати з боку професорсько-викладацького складу навчальних закладів. Цьому сприятиме і більш ретельний відбір до аспірантури та докторантури, і реальний, а не формальний характер підвищення кваліфікації викладачів; і систематичний обмін досвідом провідних вишів, засвоєння передового зарубіжного досвіду, і безумовно, підвищення рівня оплати праці викладачів вишів, який

абсолютно не відповідає рівню набутих ними кваліфікацій і не слугує стимулом постійного фахового вдосконалення.

Сучасні тенденції суспільного розвитку України потребують переходу вищої школи на нову концепцію підготовки майбутніх спеціалістів, що вмотивовує процеси інтегрування, підвищення рівня професіоналізму, компетентності та інтелектуальної культури, як науково-педагогічного працівника так і студента. Ключовою парадигмою є орієнтація на докорінне оновлення і перебудову усталених методичних та інституціональних підходів у системі вищої освіти.

Прийняття Закону України «Про вищу освіту» у 2014 р. поставило проблему імплементації його основних положень в теорію і практику функціонування системи вищої освіти в Україні на сучасному етапі, при чому, у найкоротші терміни [2].

Одним з основних трендів реформування системи освіти, закладених в даному законі, стало створення умов для рівного доступу осіб до вищої освіти, відповідно до вимог Конституції України і формування привабливої та конкурентоспроможної національної системи вищої освіти України, інтегрованої у Європейський простір вищої освіти та Європейський дослідницький простір.

Реалізація даної стратегії розрахована на 2015–2020 роки. Основні завдання реформування сформульовані наступним чином: забезпечення конституційних прав громадян на якісну вищу освіту та рівного доступу до якісної вищої освіти; реорганізація управління в системі вищої освіти з метою забезпечення захисту національних, регіональних та місцевих інтересів, а також інтересів всіх суб'єктів національної системи вищої освіти України; трансформація університетів у центри незалежної думки, які здатні дати персонал та ідеї для прискореної модернізації країни; забезпечення справедливої конкуренції між закладами вищої освіти як запоруки високої якості здобутої освіти; створення належного зв'язку між ринком праці та системою підготовки кадрів; інтеграція вищої освіти України у світовий і європейський освітньо-науковий простір .

Ряд важливих та необхідних кроків по запровадженню положень даного закону були зроблені під егідою Міністерства освіти і науки України та безпосередньо за ініціативою самих вищих навчальних закладів протягом наступних років. Особливого значення набув при цьому принцип університетської автономії, який стимулював самостійний пошук вищими найбільш оптимальних та ефективних форм здійснення навчального процесу.

Можна охарактеризувати та оцінити деякі з проведених реформаторських заходів і проаналізувати їх наслідки для освітньої сфери в аспекті здобутків чи прорахунків.

Яскравим прикладом може слугувати впровадження автоматизованої процедури вступу до вишів, що значно полегшило та зробило більш прозорим процес вступу для абітурієнтів та всіх зацікавлених суб'єктів. Попри збої в автоматизованій системі, зникнення в ряді випадків інформації чи помилки, які спричиняють скандальні ситуації, за такою системо майбутнє і відмова не допустима. Переваг в такій моделі вступу набагато більше ніж недоліків, але останні обов'язково потребують усунення. Але при всьому позитиві повна відсутність безпосереднього контакту "виш – абітурієнт" іноді спричиняє розчарування у виборі. Тому якась форма попередніх взаємин має бути передбачена, щоб знизити цей негативний момент.

Ще один важливий крок пов'язаний з затвердженням нового переліку галузей знань і спеціальностей, що значно покращує процедури визначення кваліфікацій, дає можливості навчальним закладам створювати нові міждисциплінарні програми, відкриває для випускників додаткові перспективи працевлаштування тощо.

Перелічене відноситься до сфери діяльності вищих управлінських інституцій, передусім, МОН України. Але не менше значення має закріплення у законі принцип університетської автономії – адміністративної, фінансової, академічної.

Саме на його базі розширились можливості колективів вишів щодо самостійного формування навчальних планів і освітніх програм, визначення обсягу, пріоритетності, послідовності і, головне, змісту навчальних дисциплін. Це, в свою чергу, забезпечує порівнюваність результатів навчання, об'єктивну оцінку набутих компетентностей. Культура академічної автономії стає запорукою творчого саморозвитку колективів вищих навчальних закладів освіти.

Створені умови для інтенсивнішої міжнародної співпраці на основі затвердженого в 2015 році Кабінетом Міністрів України «Положення про порядок реалізації права на академічну мобільність» та спрощення процедури визнання іноземних дипломів (нострифікації) [3]. В такий спосіб закладаються основи для інтеграції освітньої сфери України в європейський і світовий освітній простір.

Даний процес має потужний позитивний потенціал, який, у разі його належної реалізації, здатний суттєво сприяти вирішенню гострих соціально-економічних проблем. До основних складових цього

позитивного потенціалу належить підвищення якості людського капіталу, зокрема, за рахунок кращого орієнтування молоді з вищою освітою на міжнародних ринках праці, товарів і послуг; більшої динамічності у запозиченні кращих зразків для подальшого творчого розвитку. На це спрямована і міжнародна акредитація окремих освітніх програм, і участь у міжнародних дослідницьких та моніторингових проектах з оцінки навчальної успішності та інші заходи.

Хоч при всій важливості дана тенденція має і свої негативні моменти. Адже нерідко талановита молодь обирає навчання за кордоном, не повертаючись в Україну. І треба створювати належну мотивацію як для навчання так і для працевлаштування у власній державі для майбутньої інтелектуальної еліти українського суспільства

Це обумовлює потребу постійної уваги керівництва та колективів вищих навчальних закладів освіти до стійкого саморозвитку, підвищення відповідальності за створення власних внутрішніх систем забезпечення якості освітніх програм і кваліфікацій та їх впровадження тощо. Саме таким вбачається шлях зростання національної і міжнародної репутації української вищої школи. Система освіти має бути достатньо гнучкою, оперативно реагувати на нагальні потреби здобувачів і користувачів вищої освіти. В освітню теорію і практику мають впроваджуватись сучасні поняття, концепції, принципи і підходи. Система має бути модернізованою як з позиції наукової рефлексії, так і стосовно практики.

Значна частина науковців і практиків системи вищої освіти наголошують на важливості створення умов для активізації, стимулювання і заохочення природного процесу піднесення інституційної спроможності і самостійності, шляхом укрупнення, об'єднання вищих навчальних закладів у потужні регіональні самодостатні університетські центри [4,4].

При цьому важливу роль відіграють ефективні способи оцінки рівня знань на різних етапах здобуття освіти. ЗНО як форма визначення такого рівня вступників робить процедуру оцінки доволі прозорою і такою, що створює рівні можливості. Але ця рівність доволі умовна, якщо не враховувати регіональну специфіку шкільної освіти. Введення певних коефіцієнтів передбачає більш справедливий порядок оцінювання.

Уваги заслуговує і така новація як ЗНО для вступу в магістратуру. Це дасть можливість забезпечити більш рівні умови для вступників на будь-яку спеціальність, зробить прозорішим вступ

до магістратури. І, разом з тим, ЗНО виступить лакмусовим папірцем в оцінці рівня підготовки в конкретних вишах. Адже попередні чотири роки навчання мали сформувати належну базу фундаментальних і прикладних знань з обраної спеціальності.

Новий формат вступу до магістратури певною мірою сприятиме вирішенню складної ситуації неналежного зв'язку між структурою підготовки спеціалістів у ВНЗ і реальними потребами економіки України, даючи змогу скорегувати профіль підготовки, осучаснити його. У цьому відношенні очевидною є потреба у приведенні державного замовлення на підготовку магістрів у відповідність до реальних потреб національної економіки. Якщо відкинути міркування суто політичного характеру, безперечними є такі підстави надання державою можливості повністю або частково безкоштовно здобувати вищу освіту на всіх рівнях:

1. За спеціальностями і в обсягах, реально затребуваних державним сектором економіки та системами забезпечення критично важливих суспільних благ (оборона, освіта, медицина тощо).

2. За спеціальностями і в обсягах, стосовно яких існують достовірні (підтверджені роботодавцями й експертною спільнотою) прогнози щодо їх затребуваності приватним сектором економіки, можуть залучатись приватні інвестиції з певними стимулами з боку держави.

3. Абітурієнтам, які виявили значно вищі за середні здібності до подальшого навчання.

4. Обґрунтована, виважена й поступова реструктуризація й оптимізація державного замовлення на підготовку фахівців, за умови реальної децентралізації системи вищої освіти, автономізації ВНЗ та запровадження незалежної системи контролю якості освіти, з залученням як державних коштів так і коштів місцевих бюджетів.

Такий підхід зменшить навантаження на державний бюджет, зробить більш відповідальними всі суб'єкти освітньої діяльності та забезпечить більшу відповідність результату потребам ринку.

Більшість провідних університетів України поспішають зайняти своє місце в цьому тренді, широко використовуючи іноваційні технології і представляють свої програми на онлайн-ресурсах. Це не лише привертає до них увагу майбутніх абітурієнтів, але і полегшує останнім процес підготовки до вступу у виш. На сьогодні в Україні працює проект Prometheus, який проводить масові безкоштовні онлайн-курси від провідних вузів України, що є значною перевагою у освітньому процесі. Студент вільно обирає прийнятний час для набуття знань,

коли його ніщо не відволікає від лекції, він може самостійно планувати своє навчання. Викладач в режимі онлайн-спілкування має змогу особисто перевірити якість засвоєння матеріалу, відповісти на запитання, дати цікавий додатковий матеріал і допомогти напрацювати потрібні практичні навички з предметів.

Але комп'ютерні технології, розширюючи доступ до дистанційного методу набуття освіти, не повинні повністю витіснити і традиційні способи безпосереднього особистісного спілкування викладача і студент, в результаті чого закладаються соціальні зв'язки творчого характеру, важливі для досягнення високих результатів фахової підготовки. Інноваційні методи повинні розширити можливості та підвищити ефективність навчального процесу.

Крім того, політично ідеологізована риторика щодо «інформаційного суспільства», «суспільства знань» та «економіки знань» не повинна використовуватись для обґрунтування відмови від традиційного виробництва, орієнтованого на регіональні і національні ринки, що призводить до занепаду національної матеріально-технічної та інфраструктурної бази. Бо якраз тісний зв'язок з реальним ринком праці дає поштовх розвитку системи освіти, що в свою чергу стимулюватиме економічне піднесення.

Також необхідно змінити механізм фінансування вищої освіти так, щоб вона забезпечувала можливість індивідуального освітньо-професійного росту, соціальну, академічну, професійну і територіальну рівність. Маючи обмежений інвестиційний ресурс, Україна повинна забезпечити пріоритетність освітнього сектору, оскільки це основа стійкого розвитку.

Слід погодитись з висновками ряду досліджень системи вищої освіти, в яких до переліку проблем, які впливають на сучасний стан вищої освіти і особливо на її фінансування, відносять наступні:

- суспільна: розрив між суспільними потребами і попитом, з одного боку, і механізмом фінансування освіти – з іншого;

- суперечності між задекларованою рівністю можливостей отримання вищої освіти і реальною її доступністю для різних груп населення;

- соціокультурна: невідповідність системи освіти, що склалася під впливом сучасних віянь (збереження і розвиток людських ресурсів країни, входження в новий інформаційний простір, зміна ролі держави і становлення соціальної громадськості), розвитку гуманітарного знання і культури;

– політична: відставання процесів, що протікають у системі вищої освіти, від загального ходу українських реформ (політичних, економічних, соціальних), запізнення цих процесів у реалізації ідеології і правової бази освітньої реформи, які закладені в Законі України «Про вищу освіту»;

– економічна: розрив між ринковим характером економіки країни, що формується, і залишковим характером фінансування вищої освіти;

– структурна: невідповідність функціонально-територіальної і організаційної структур системи вищої освіти потребам суспільного розвитку, розвитку освіти й завданням економічної і соціальної реформ;

– освітня: невідповідність змісту вищої освіти й освітніх технологій суспільним і культурним вимогам, рівню розвитку науки, відсутність дієвих механізмів оновлення змісту й технологій освіти [5, 68-69].

Необхідним є саме системний підхід до розв'язання всього комплексу цих проблем, притаманних системі вищої освіти сучасної України.

Підвищення ефективності реформування вищої освіти в Україні вимагає здійснення цілого ряду важливих кроків нормативно-правового, інституційно-організаційного та економіко-фінансового характеру, а також потребує суттєвих змін у визначенні пріоритетності освітньої сфери в процесах державного і суспільного розвитку.

Це складний багаторівневий та багатовимірний процес, що потребує спільних зусиль як держави так і суспільства, спрямованих на подолання негативних явищ та підтримку позитивних тенденцій. Однак слід усвідомлювати нагальну потребу суттєвих змін освітнього простору як основи демократичних трансформацій українського суспільства та невід'ємної складової реалізації євроінтеграційних прагнень України. Адже саме в системі вищої освіти формується інтелектуальна еліта держави, спроможна моделювати та реалізовувати сучасні стратегії розвитку, впроваджувати інноваційні технології та стимулювати перспективні напрямки функціонування різних державних та суспільних інституцій.

Прорахунки в освітній сфері життєдіяльності провокують ризики та створюють небезпеки в майбутньому. Тому проблеми вдосконалення системи освіти повинні розглядатись як пріоритетний стратегічний напрям реформ в Україні, виступаючи фактором гарантій їх успішності.

Бібліографічний список:

1. Закон України "Про освіту" від 05.09.2017 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2017. – № 38-39. – Ст. 380.
2. Закон України "Про вищу освіту" від 01.07.2014 р. №1556-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 37-38. – Ст. 2004.
3. Про затвердження Положення про порядок реалізації права на академічну мобільність: Постанова Кабінету Міністрів України від 12 серпня 2015 р. № 579. URL: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=248409199>
4. Розроблення освітніх програм. Методичні рекомендації / Авт.: В.М. Захарченко, В.І. Луговий, Ю.М. Рашкевич, Ж.В. Таланова / За ред. В.Г. Кременя. – К. : ДП «НВЦ «Пріоритети», 2014. – 120 с.
5. Вахович І.М. Стан і проблеми вищої освіти в Україні / І.М. Вахович, Л.І. Іщук, С.О. Пиріг // Актуальні проблеми економіки. 2014. – № 1. – С. 63 – 69.

Статья посвящена анализу основных тенденций и приоритетов процесса реформирования системы высшего образования Украины. Определены главные проблемы, требующие решения на современном этапе: обеспечить равные возможности получения качественного образования, соответствующего потребностям рынка труда. Выявлены позитивные аспекты и негативные последствия процесса реформ. Исследована правовая база обеспечения эффективности функционирования системы высшего образования. Обозначены направления и значение приоритетности развития образовательной сферы.

The present article provides the analyses of the main trends and priorities for the reform of the higher education system of Ukraine. The general issue to be solved at the current stage is determined as: providing the equal possibilities of getting a quality education that corresponds the demands of the labour market. The positive and negative consequences of the reform process are discovered. The legislation providing the effectiveness of the higher education system functioning is researched. The directions and priority values of the development of the educational sphere are highlighted.

Стаття надійшла до редколегії 09.08.2017